

מי אני ומה שמי

שמות פרטיים, שמות משפחה ומשמעותם

דברים רבים משתנים בנו במשך החיים - מראה, תכונות אופי, תחביבים, אהבות, לבוש, חלומות ועוד. לעומת זאת, אין זה שכיח למצוא אדם שמשנה את שמו הפרטי. שמנו הפרטי מלווה אותנו, בדרך-כלל, מתחילת חיינו ועד סיומם. מצד אחד, השם הוא דבר מאוד אישי ופרטי, אך מצד שני, הוא גם עניין מאוד מוחצן - הוא מהווה את הדרך בה הסביבה פונה אלינו. גם אם נדע דברים רבים על אדם - עיסוקו, מראהו, חבריו, משפחתו - כל עוד לא נכיר את שמו הפרטי, יחסר לנו חלק בתמונה הכוללת על אותו האדם.

לכאורה, השם הפרטי אינו מלמד על זהותו של בעליו, שהרי הוא ניתן לו בידי הוריו עוד בטרם עמדו על דעתו וקודם שנטוו קווי אישיותו. לא כל 'שלו' הוא בהכרח אדם נעים וחברותי, ולפעמים 'דוב' הוא דווקא נער קטן וחלש. אלא שזהותו של אדם קשורה מאוד בזהות משפחתו ומוצאו, שפעמים רבות השם הפרטי נגזר מהם, ולכן בשמו של אדם קיימים בכל-זאת רמזים לא מעטים לזהותו. שמות משפחה מלמדים פעמים רבות על מוצא המשפחה ולעיתים מבטאים זיקה למסורת היהודית או המשפחתית. במערך זה יכירו התלמידים לעומק את משמעות שמם ומשמעות שם משפחתם ויעסקו בשאלת הקשר שבין שם זהות.

מטרות הפעילות

- התלמידים יתחקו אחר המקור של שמותיהם הפרטיים.
- התלמידים יכירו את המונח 'מדרש שם', ויכירו מספר מדרשי שמות מקראיים.
- התלמידים יבחנו את התפקיד שממלא שמם בתהליך גיבוש זהותם.
- התלמידים יכירו את מקורותיהם של מספר סוגי שמות משפחה ויתחקו אחר המקור של שם משפחתם.

מבנה הפעילות

- א. מי צריך שמות?
- ב. מדרשי שם
- ג. מי אני ומה שמי?
- ד. "דע מאין באת"
- ה. סיכום

ציוד ועזרים

✓ ספרי תנ"ך

שאלות דריכה

- כיצד משפיע שמי על זהותי?
- האם הייתי משנה את שמי? באיזו סיטואציה?

חלק א: מי צריך שמות?

חידה: מהו הדבר השייך לך אך אחרים משתמשים בו יותר ממך?
תשובה: השם שלך!

הנחו את התלמידים להסתדר תוך זמן קצוב לפי סדר הא"ב, פעם לפי השמות הפרטיים ופעם לפי שמות המשפחה. תוך כדי המשימה אסור לתלמידים לקרוא אחד לשני בשמותיהם!

פתחו דיון:

- מדוע, לדעתכם, יש צורך בשמות? איזה שימושים יש לשם?
- האם, לדעתכם, ניתן להסתדר גם ללא שמות?
- האם יש תחליפים לשמות? איך הייתם מרגישים אילו במקום שמות הייתם נקראים, לדוגמה, על-פי מספר הזהות שלכם?
- איך אתם מרגישים כשמישהו (מורה למשל) שוכח את השם שלכם? איך אתם מרגישים כשקוראים לכם בטעות בשמו של מישהו אחר?
- מהי ההרגשה כאשר בכיתה יש תלמיד נוסף ששמו זהה לשם שלך?
- האם כל מי שידע את שמי באמת מכיר אותי?
- רוב האנשים אינם בוחרים את שמם. מדוע, בכל זאת, רוב האנשים מיחסים לו חשיבות?
- האם יש דברים שהייתם שותפים בנתינת השם שלהם? (אח קטן או אחות, חיית מחמד) כיצד בחרתם את השם? האם נתינת השם מקשרת אתכם יותר לבעל השם?

ניתן לספר לתלמידים שמעשהו **הראשון** של האדם **הראשון** היה מתן שמות לבעלי החיים: "וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה – הוא שמו" (בראשית ב, יט).

אופציה להרחבה: ספרו לתלמידים עדויות מהשואה על חוויות של הניצולים בשעה שהוחלפו שמותיהם במספרים (נספח ב).

חלק ב: מדרשי שם

במקרא ישנו קשר הדוק בין שמותיהם של הדמויות ובין נסיבות לידתן, אופיין או גורלן. המקרא מרבה להביא את ההסבר לקביעת שמו של האדם על-ידי הוריו, הסבר שמבוסס בדרך-כלל על שורש השם או על צליל השם. ההסבר מעניק לשם משמעות, ולרוב מתייחס לנסיבות הלידה, לאופי האדם, או למעשיו.



משימה: הנחו את התלמידים להוציא ספרי תנ"ך ולפתוח את החוברת לתלמיד בדף הרלוונטי. הקריאו את הפסוקים ועל התלמידים לנסות ולנחש את שם הדמות כמה שיותר מהר ולהרים את אצבעם למתן התשובה. במידה והתלמידים אינם יודעים מהי התשובה – הם יכולים לדפדף במהירות בתנ"ך (המקורות מצוינים בדף העבודה) ולמצוא אותה. לאחר שהתלמידים נחשו נכונה, שואלים: **מדוע נקראה הדמות בשמה?** ניתן גם לתת לתלמידים משימה זו כעבודה עצמית או בזוגות.

וימלאו ימיה (של רבקה) ללדת והנה תאומים בבטנה. ויצא הראשון אדמוני בלו באדרת שער ויקראו שמו _____ ואחרי-כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב _____ ויקרא שמו _____.
(בראשית כה, כד-כו)

מי אנו ומה שמנו? _____

ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתייה הלכת על-יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה (שפחתה) ותקחה. ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל... ויהי לה לבן ותקרא שמו _____ ותאמר כי מן המים משיתהו (משכתי אותו).
(שמות ב, ה-י)

מי אני ומה שמי? _____

ויאמר (מלאך ה')... בעת חיה והנה בן לשרה אשתך, ושרה שמעת פתח האהל... ואברהם ושרה זקנים באים בימים... ותצחק שרה בקרבה... ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה? ...ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו... ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו _____.
(בראשית יח, י-ג, וכן פרק כא, ב-ג)

מי אני ומה שמי? _____

ויקרא... שם אשתו _____ כי הוא היתה אם כל חי.
(בראשית ג, כ)

מי אני ומה שמי? _____

ותהר (לאה אשת יעקב) עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את-ה" על-בן קראת שמו _____.
(בראשית כט, לה)

פתחו דיון:



- האם, לדעתכם, שמו של אדם משפיע על אופיו? אם כן, כיצד?
- האם, לדעתכם, שמו של אדם משפיע על גורלו? אם כן, כיצד?

חלק ג: מי אני ומה שמי?



בקשו מהתלמידים לשתף בסיפורים שעומדים מאחורי השם שניתן להם – למעשה, לספר את מדרשי השם שלהם. ניתן לעשות זאת בסבב או באמצעות אחת מאופציות המתודיות הבאות:

אפשרות א: משחק אמת ושקר. הנחו כל תלמיד לומר משפט אמיתי ומשפט שקרי לגבי משמעות השם שלו או לגבי משמעות שם משפחתו. התלמידים ינחשו מהי הסיבה האמיתית לבחירת שמו.

אפשרות ב: הנחו כל תלמיד לכתוב על פתק את הסיבה לבחירת שמו הפרטי, ללא ציון השם עצמו. אספו את הפתקים והקריאו אותם. על התלמידים לנחש לגבי כל פתק באיזה תלמיד מדובר. לאחר שהתלמידים מגלים מיהו בעל הפתק, התלמיד יכול להרחיב מעט על שמו או שם משפחתו.

זכרו, התלמידים התבקשו לענות בבית על השאלות הבאות:

- מהו שמכם ומדוע נקראתם בשם זה?
- האם יש לכם שם שני? אם כן מהו ומדוע הוא ניתן לכם?
- האם אתם אוהבים את השם שלכם? האם הייתם מעדיפים להיקרא בשם אחר?
- בחרו אדם נוסף במשפחה (סבא, סבתא, הורה, אח או קרוב אחר) ובדקו: מדוע הוא נקרא כך?

שאלות לדיון בעקבות הסבב:



- האם אתם אוהבים את שמכם? האם אתם קשורים אליו?
- האם כל שם הוא בעל משמעות? אלו סוגי משמעויות עלו כאן?
- האם כל שם בהכרח מעיד על בעל השם? (לדוגמה, האם אדם שנקרא דוב הוא בהכרח אדם חזק?)
- האם הסיפור שעומד מאחורי השם שלכם יכול ללמד משהו עליכם?
- האם אתם בחרתם את שמכם? האם הייתם בוחרים לעצמכם שם אחר?
- האם אתם יכולים לדמיין מצב שהייתם מחליפים את שמכם?
- האם יש לכם כינוי חיבה בבית?

- כיצד קוראים לכם בבית-הספר?
- כיצד אתם קוראים לעצמכם ב"מסנג'ר" או ב"צ'אטים"? אם לא בשמכם האמיתי, מדוע לא?
- האם שם חדש נותן לכם גם זהות חדשה?

אפשרות להעמקה: שלושה שמות נקראו לו לאדם



הקריאו את המדרש:

שלושה שמות נקראו לו לאדם: אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראים לו בני-אדם, ואחד מה שקונה הוא לעצמו. טוב מכולן – מה שקונה הוא לעצמו.

(מדרש תנחומא, פרשת ויקהל א')

קונה הוא לעצמו – רוכש לעצמו



שאלו:

- לפי המדרש, אלו שלושה שמות ניתנים לו לאדם?
- מהי, לדעתכם, משמעות הביטוי "קונה לעצמו"? (למה דווקא הפועל קנה?)
- על פי המדרש, מהו השם הטוב מכולם? מדוע? האם אתם מזדהים עם קביעה זו?



עזרו לתלמידים למלא הטבלה זאת על עצמם. כהכנה לפעילות, מומלץ שהמדריך ימלא

טבלה זו על עצמו:

"שם שקניית לעצמך"	"שם שקוראים לך בו אביך ואמך"	"שם שקוראים לך בו בני אדם"

לשנות או לא לשנות שם - זאת השאלה!

את שאלת הקשר בין זהותו של האדם ובין שמו, ניתן לברר באמצעות דיון בשאלת שינוי השם. שאלה זו רלוונטית ביותר לבני-הנוער, שכן תהליך גיבוש זהותם העצמאית בו הם עסוקים יכול להתבטא גם ברצון לשנות את שמם. כהקדמה או כסיכום לדיון, אפשרו לתלמידים לשתף בחוויות משלהם בהקשר זה.



בחרו באחת מהדרכים הבאות כדי לדון בדילמות שלהלן:

- א. הציגו את הדילמה בפני הקבוצה ועוררו דיון.
- ב. חלקו את התלמידים לזוגות ותנו לכל זוג לדון באחת מהדילמות.

ג. בקשו מתלמידים להמחזיז כל דילמה ולהציג אותה מול הכיתה. לאחר-מכן עוררו דיון.

הדילמות:

במסגרת עבודתו, נתבקש אריאל לעבור לגור ביפן למספר שנים. בהגיעו ליפן, ייעץ לו קודמו בתפקיד להחליף את שמו לשם יפני מקובל. מכיוון שהיפנים מתקשים לבטא שמות ישראליים, הדבר פוגע ביצירת קשרי עסקים. אריאל מתלבט. **מה תיעצו לו לעשות?**

נחמה קרויה על שם סבתה, שנפטרה סמוך ללידתה. היא שונאת את שמה ומעוניינת להחליפו לשם מודרני, אך היא יודעת שאביה יפגע מאוד אם תעשה זאת. **מה תיעצו לה לעשות?**

יוחנן פויכטוואנגר, אלוף משנה בצבא, מקבל הצעה להיות שגריר ישראל בארה"ב. התנאי לקבלת המשרה הוא שיוחנן יחליף את שם משפחתו לשם עברי (יעברת את שמו), כך ששמו יהיה ייצוגי יותר. יוחנן מתגאה בשמו שליווה אותו בעשרות שנים של פעילות ציבורית ענפה. **מה תיעצו לו לעשות?**



עוררו דיון:

- מהם היתרונות ומהם החסרונות בשינוי השם?
- כיצד, לדעתכם, משפיע שינוי השם על זהותו ועל אופיו של האדם? נמקו.
- כיצד, לדעתכם, משפיע שינוי השם על היחס שבין האדם ובין הוריו? נמקו.



אפשרות לחידון קצר, שינוי שמות בתנ"ך: ניתן לערוך חידון קצר אודות דמויות מקראיות ששמן שונה במהלך חייהן: שמן של אלו דמויות מהמקרא שונה במהלך חייהם ומהו השינוי? (להלן חלק מהדמויות: אישה-חווה, אברם-אברהם, שרי-שרה, יעקב- ישראל, יוסף-צפנת פענח, הדסה-אסתר)

שאלה למחשבה: הדמויות במקרא קיבלו את שמם חדש מהקב"ה או מאדם אחר. מהו ההבדל בין אדם שמשנה את שמו לבין אדם שמישהו אחר משנה לו את שמו?

סיכום ביניים: לכאורה, שינוי השם מהווה תהליך בירוקרטי פשוט במשרד הפנים. אולם למעשה, שינוי השם מהווה תהליך לא פשוט, המשפיע רבות על הדרך בה אנו תופסים את עצמנו ועל היחס שלנו למשפחה ולחברה.

חלק ד: "דע מאין באת"

נעסוק במקורות האפשריים לשמות המשפחה בתרבות שלנו, ונעמוד על הקשר שקיים לרוב בין שם המשפחה ובין המורשת המשפחתית.



בחוברת לתלמיד מצויה מפה מדינית של העולם. הנחו את התלמידים לסמן על המפה את ארצות המוצא של ההורים שלהם או של הסבים והסבתות שלהם. ניתן לערוך סבב מהיר בו התלמידים יציינו את ארצות מוצאם.

אפשרות מתודית: נחשו מהי ארץ המוצא של המשפחות הבאות (ניתן להיעזר במפה המדינית):

אשכנזי (יוצא אירופה)	אסטרייכר (אוסטריה)	אונגר (הונגריה)
פולק (פולין)	מסרי (מצרים)	רוס (רוסיה)
צנעני (תימן)	מערבי (מרקאי)	צרפתי (צרפת)

הידעתם? "אשכנזי" הוא שם משפחה שנושאים גם יהודים יוצאי ארצות המזרח, אלא שמקורם הקדום בארצות אירופה!!



ספרו לתלמידים בקצרה על התפתחות הרעיון של שמות משפחה (נספח ג). תרגלו עם התלמידים תרגום של שמות משפחה אשכנזיים ומזרחיים טיפוסיים (נספח א וחוברת לתלמיד).



אפשרות למשימה לבית: הנחו את התלמידים לשוחח עם הוריהם או עם דמות אחרת ממשפחתם על שמות המשפחה שמצד **אביהם** ושמצד **אמם**. יש לענות על השאלות הבאות:

- מהי ארץ המוצא של הוריהם?
- מהי השפה המדוברת בארץ זו?
- מהו שם המשפחה של הוריהם ומהו פירושו?
- אם שם המשפחה תורגם לעברית, בדקו: מה היה שם המשפחה במקור? מדוע הוא שונה?

סיכום

עסקנו היום בשמות פרטיים ובשמות משפחה. למדנו את המושג 'מדרש שם', והכרנו את ההסבר שעומד מאחורי השמות של מספר דמויות מהתנ"ך. שמענו את הסיפורים שעומדים מאחורי השמות שלכם, ובררנו כיצד מתייחס כל תלמיד לשמו ומה שמו מלמד אותו על עצמו ועל משפחתו. כמו כן, בחנו את השאלה האם ומתי כדאי לשנות שם, וכיצד השנוי משפיע על האדם. במהלך הפעילות הכרנו שמות פרטיים ושמות משפחה, אשר כל שם מבטא בדרכו זיקה כלשהי למורשת המשפחתית.

המפגש היום מהווה פתיחה לעיסוק במשפחה – היום עסקנו בזהות הפרטית ובהיות המשפחתית דרך השמות, ובשבועות הקרובים נתמקד ביחס להורים ולאחים.

נספח א: תרגום שמות משפחה

שפת אם: ערבית

מפתח אתב"ש:

א=ת	ב=ש	ג=ר	ד=ק	ה=צ	ו=פ	ז=ע	ח=ס	ט=נ	י=מ	כ=ל
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

שם המשפחה	משמעות השם באתב"ש	משמעות השם בעברית
חדד	טוס	נפח
סבאן	מהגט חשפט	יצרן סבון
אמזלג, אסיג	אלבמנט	תכשיטן
דהאן	הממג	צייר
אמסלם	גפקו בכפי	רודף שלום
אטאר	גפדס	רוקח
אלמליח	נפש	טוב
בטיטו	דנט	קטן
אברג'יל	שזכ צגרכ צתסא	בעל הרגל האחת

הרחבה לדוגמה: השם חדד, המיוחס לספרדים, הוא כשם אחד הבנים של ישמעאל (בראשית כה, טו) או, בתרגום מערבית, המקצועות נפח, מסגר ופחח. יש הטוענים שכך נקראו בעלי מקצועות נוספים בקרב יהודי לוב: משחיזי הסכינים, מתקיני הפרסות לסוסים וגהצנים (בטריפולי).

שפת אם: אידיש

בלומברג = _____ - _____	גרינבוים = _____ - _____	גולדברג = _____ - _____
רחנבאום = _____ - _____	פרלמן = _____ - _____	רחנפלד = _____ - _____
בלומשטיין = _____ - _____	רובינשטיין = _____ - _____	וייסבלט = _____ - _____

מילון מונחים

מתכות ואבני חן:	צבעים:	צמחים:	נוף:
פרל = פנינה	וייס = לבן	באום, בוים = עץ	ברג = הר
רובין = אודם	שוורץ = שחור	בלט = עלה	שטרן = כוכב
	גריין = ירוק	בלום = פרח	שטיין = אבן
		רז = ורד	פלד = שדה

הסיומת "מן" משמעה "איש", לדוגמא: זילבר-מן. לפעמים מופיעה בין שני חלקי השם האות נ', לדוגמא: גולד-נ-ברג.



נספח ב: הרחבות לפעילות

כנגד ג' מדות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים וכזכותן נגאלו: **שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ושגדרו עצמם מן הערוה.**

(מדרש רבה במדבר פרשה יג פסקה יט)

איך זה להיות בלי שם? עדויות מהשואה

קטע מתוך "הזהו אדם?" מאת פרימו לוי

עד התחתית הגענו, לשפל המדרגה, למטה מזה אי אפשר לרדת. לא נותר לנו דבר: לקחו את הבגדים, את הנעליים, ואף את שערותינו לא הותירו לנו. אם נדבר לא יקשיבו לדברינו, ואם יקשיבו לא יבינו. עוד מעט גם את שמותינו ייטלו... למדתי שאני הפטלינג. haftling: (עציר) שמי 174517. ובכן נתנו לנו שם, שאותו נישא כל חיינו, סימן שנחרט בכתובת קעקע על יד שמאל. כמעט לא חשתי כאב בעת החריטה שנעשתה במהירות רבה: סידרו אותנו בשורה, ואיש אחר רעהו, לפי סדר הא"ב, עברנו על-יד עובד זריז שאחז בידו איזמל שבקצהו מחט קצרה מאוד. נראה שבטקס הזה מביאים אותנו בסוד המחנה: רק אם "מראים את המספר" מקבלים לחם ומרק. יעברו ימים רבים, וינחתו עלינו לא מעט מכות אגרופ, עד שנלמד להראות את המספר בזריזות שמא תתעכב החלוקה היומית של מנות המזון. יעברו שבועות וחודשים עד שנלמד לבטא נכונה את המספר בגרמנית. זמן רב המשכתי, כהרגלו של אדם חופשי, להעיף מבטים על פרק יד שמאל שעליה נהגתי לענוד שעון. אך במקומו נבטו אלי בלגלוג המספרים הכחלחלים שנחרתו בעורי.

"כאן השם שלך הוא המספר שעל ירך", מתוך "סלמנדרה" מאת ק. צטניק

ליד השולחן ניצב לבלר משונה ועט משונה בידו. הוא לא כתב על נייר, אלא כל אחד היה פושט את ידו השמאלית, והפקיד המשונה טבל את עטו המשונה בדיו המשונה, ותחת לכתוב היה דוקר בבשר ביד השמאלית, וקפצו ויצאו ספרות: 135633. הפקיד דוקר ואגב כך מדבר: "כאן, בן-זנונים, שוב לא ייקרא שמך משה חיים. אתה כבר מת. כאן השם שלך הוא המספר שעל ירך, וכך יקראו לך כשישלחו אותך אל הכבשן, הבינות?"

מכאן יצאו הכל שווים. דמות אחת לכל. סימן ההיכר האחרון שהביא עמו מן העולם ההוא – שמו – גם הוא נלקח ממנו כאן. הארי פרלשניק לא עוד היה הארי פרלשניק, אלא נהפך למספר, ולבני מינו שם כולל, אחד – קאצטניק*"

[*קצטניק, בידיש ובגרמנית, הוא כינוי למי שנמצא במחנה ריכט, אשר מקורו בראשי התיבות KZ למילה הגרמנית "מחנה ריכח"]

הידעתם?

לאינדיאני ניתנו מספר שמות בחייו:

שם אחד ניתן לו בעקבות אירוע שאירע בתקופת לידתו – כאשר שם זה נשאר קבוע כל החיים, והיה סודי וידוע רק לבעליו.
שם נוסף ניתן לו בהתאם לתכונות אופי: למשל, אדם שמן ועצלן נקרא "השור הרובץ", אדם מהיר חריז נקרא "צבי שלוח", צייד טוב קיבל את השם "חד עין" וכו'. שם זה היה ידוע לכל, ובו השתמש האדם.

- חשבו, מה יכול היה להיות השם הסודי שלכם ומה יכול להיות שמכם החברתי?

איזה שם לתת לילד?

חודש שלם היו ויכוחים על השם של התינוק שבעט בלי שם בבטן ענקית לא שלנו. מכל המשפחה המסועפת והבעייתית שלנו אני הייתי היחיד שבירכתי על בחירת השם 'דילן' (=על שם הזמר בוב דילן).

הזמנים משתנים, וכיום מותר לנו לקשט את הילדים שלנו בשמות שלא זכירו לנו מאיפה באנו ואיך פתאום נתקענו כאן עם כל השמות המגוחכים האלה שהורים לא אחראים נתנו לנו בלי להתייעץ איתנו...

(יהונתן גפן, "מעריב" nrg 20.7.2007)

- מה לדעתכם ירגיש דילן לגבי שמו כשיגדל?
- האם אתם מסכימים ששם צריך להיות מנותק מהעבר?

נספח ג: העשרה

מדרש שמות

בשם המוענק לנו עם הלידה ניתן אולי לראות את 'משפט ההורה' הראשון שלנו, את 'טקסט הילדות' הראשון. דרך השם מועברים אלינו ירושות משפחתיות, ציפיות, השקפות עולם, אידיאולוגיה ועוד ועוד. לאורך כל החיים אנו מנהלים דיאלוג עם שמנו, כשבידינו הברירה 'להיענות' לשם שניתן לנו או להיאבק עמו.

לא תמיד בחירה כזו היא חופשית כל-כך. לעיתים אנו מרגישים את עצמנו כבולים על ידי השם ומתייחסים אליו כאל 'גזירת גורל'. יתר על כן, ה'קול' הקורא בשמנו, שאף הוא משתנה במהלך החיים, יכול לקבוע את יחסנו אל השם. אותו קול יכול להיות אוהב, משבח או מגנה, והדהודו בתוכנו עשוי או עלול לשנות את משמעות השם, ובעקבות זאת אף את האופן שבו אנו תופסים את עצמנו.

(דן בן-אמוץ, מצוטט על ידי אבי שגיא וידידיה שטרן, "העבר שבהווה", הארץ 16/9/2006)
בתנ"ך, הצגת דמות בשמה מלווה לעתים גם במדרש שם – הסבר המבוסס על השורש של השם או על צלילו ומעניק לשם משמעות, מקשר אותו לנסיבות הלידה, אופי הדמות, מעשיה, גורלה וכדומה. עיקר מדרשי השמות מצוי בספר בראשית, ומתחיל באדם הראשון שקורא לבנו השלישי שת שמוסבר בכך שהושת והושם במקום הבל שנרצח (בראשית ד כה). נח נקרא על שם הנחמה (בראשית ה כט). יצחק נקרא על שם ההפתעה שיש בלידה בגיל כה מבוגר (בראשית כא ו). יעקב על שם שידו אחזה בעקב אחיו. דוגמה בולטת לקריאת שמות היא קריאת השמות של בני יעקב, שלרובם ככולם קיים הסבר בגוף המקרא לשם. גם לבני יוסף, אפרים ומנשה, ישנו הסבר בגוף המקרא (בראשית מא נא-נב). לעתים המקרא מנמק את בחירת השם באירוע עתידי מבחינת הדמות.

פעמים רבות חז"ל ממשיכים את המגמה הזו של מדרשי שמות, ומנסים לברר את מהות השם במקום שהתנ"ך סתם ולא ביאר את הדבר. באופן דומה הלכו לעיתים פרשנים של חז"ל, כדוגמת המהר"ל מפראג, וניסו לתת הסבר ונימוק למהות שמות שחז"ל הזכירו באגדות ובמדרשים שלהם. (מעובד על פי ויקיפדיה; אנציקלופדיה חופשית בערך "שם פרטי")

שמות משפחה

במשך רוב תקופת הקיום היהודי בתפוצות למרבית היהודים לא היו שמות משפחה. בדומה לתקופה המקראית, כל אדם נקרא בשמו הפרטי, ולפעמים גם בתוספת שם אביו, לדוגמה: דוד בן יעקב. השימוש בשמות משפחה אצל יהודים מופיע לראשונה במאה העשירית בצרפת, ספרד, איטליה, וצפון אפריקה. במרכז אירופה ובמזרחה, שמות משפחה נכנסו לשימוש במאה השש עשרה, בעיקר אצל משפחות ממעמד גבוה.

רק במאה השמונה עשרה בקירוב החלו רוב היהודים לאמץ להם שמות משפחה. הסיבות לכך רבות ומגוונות, ותלויות בנסיבות השונות בכל מקום ותקופה. לעתים קרובות היה זה השלטון, אשר לצורכי מיסוי, מפקדי אוכלוסין, גיוס לצבא וכו', קבע בחוק כי לכל משק בית חייב להיות שם משפחה קבוע, שעובר מדור לדור. יש גם קיבוצים יהודים שבהן לא השתמשו בשמות משפחה עד המאה העשרים, למשל יהודי אתיופיה.

היהודים, בכל העולם, בבואם לבחור שם משפחה, נשענו בעיקר על המקורות היהודיים, התנ"ך והשפה העברית והארמית. הם השתמשו בשמות הפרטיים התנ"כיים, ששימשו אותם דורות רבים (שמעון, דוד, יעקב, אברהם, אהרון, ועוד רבים אחרים). הם לקחו גם שמות של מקומות תנ"כיים, ערים, אתרים ומבנים בארץ ישראל (ירושלים, בית לחם, ועוד). ושינו מעט את צורתו (בצליל או בכתב). הם עשו זאת מפני שרצו בו זמנית גם לשמור על מסורת אבותיהם, וגם לחיות בשלום במקומם, ולהשתלב בחברה הלא-יהודית שבקרבה חיו. כך למשל, הפך השם הפרטי התנ"כי נתן, לשם המשפחה נתנזון, שפירושו בגרמנית וביידיש - בן נתן. הסופית "זון" שיוותה לשם צליל גרמני; השם הפרטי התנ"כי יעקב הפך לשם המשפחה ועקנין, שהוא שם חיבה והקטנה ליעקב בלשון הברברית. שינוי הצורה שיווה לשם צליל ערבי-ברברי.

לפעמים השתמשו בראשי תיבות או בשיכול-אותיות, כדי לשנות את צלילו של השם, אך לא את משמעותו. למשל כ"ץ, שפירושו כהן צדק, אך צלילו אירופאי ופירושו בגרמנית חתול, או וייל, שהוא שיכול-אותיות של לוי.

הרבה תפקידים במסגרת הקהילה היהודית (כמו גבאי, חזן, רב, שוחט, מוהל) הפכו גם הם, בתרגום או בשינוי צורה או צליל, לשמות משפחה (כמו קנטור - חזן, שוב - שוחט ובודק, שור - שוחט ורב, ועוד). שמות המשפחה שנגזרו משמות של מקצועות, בכל השפות, מהווים קטגוריה חשובה. לדוגמה טישלר (נגר בגרמנית), אטאר (רוקח בערבית), ועוד.

קבוצה גדולה אחרת כוללת שמות משפחה שנובעים משמות של מקומות המוצא או המגורים. לדוגמה: ברלינר, שפירושו מברלין, גרמניה; טולדנו, שפירושו מטולדו, ספרד; דמארי, מדמאר שבתים, ועוד.

ישנם גם שמות שהיו במקור כינויים אישיים לגנאי, לשבח, או כינויים סתמיים: קליין - קטן (בגרמנית); רוט - אדום שיער, ג'ינג'י (בגרמנית); זע'ירי - נמוך (בערבית); טוויל - גבוה (בערבית), וכו'. השמות בקטגוריה זו הוצמדו בדרך כלל ליהודים על ידי השלטון. במקור היה השם הכינוי אישי של אחד מאבות המשפחה.

(מתוך האתר של בית התפוצות: <http://www.bh.org.il/he/database-articles.aspx?55484>)

עברות שמות

עברות שמות בתקופת היישוב

עברות שמות החל כבר בתקופת היישוב, ונשא לעתים מטען סמלי רב. ביולי 1920, עמד אבא שנלר בראש קבוצה של 131 חברי השומר הצעיר שעלו ארצה מפולין. בליל עלייתם ארצה כינס שנלר את הקבוצה ודרש מכולם לשרוף את דרכוניהם ולעברת את שמותיהם. הוא עצמו עברת את שמו לאבא חושי, לימים היה לראש עיריית חיפה.

רבים ממנהיגי היישוב עברתו את שמם, וכך דוד גרין עברת את שמו לדוד בן-גוריון, שמעון פרסקי נודע בשם שמעון פרס ואוברי איבן הוא אבא אבן.

עברות שמות מאולץ

בשנים הראשונות לעצמאות ישראל נהוג היה כי הנושאים בתפקידים בכירים או ייצוגיים יעברתו את שמם. עם מינוי אלופי צה"ל בתקופת ההפוגה הראשונה, דרש בן-גוריון מכל האלופים לעברת את שמם. מפקד הפלמ"ח, האלוף יגאל פייקוביץ', לא התייחס לרעיון העברות ברצינות ולא העביר שם עברי למתכנני טקס הענקת הדרגות. עם הגיעו לטקס, הוברר לו כי דוד בן-גוריון החליט לעברת את שמו ליגאל הגלעדי מבלי לשאול את פיו, הוא לא אהב את השם והחליט לשנותו ליגאל אלון.

בקרב עולי שנות ה-50 רווח המנהג לעברת את שמם, פעמים רבות ניתן לעולים שם עברי על ידי הגורמים שטיפלו בקליטתם.

הסופר אהרן אפלפלד, שנקרא בילדותו ארווין אפלפלד, סיפר על שינוי שמו עם עלייתו ארצה: "הייתה רתיעה מכל מה שהוא גלות, כולל החלפת השמות, שקוממה אותי. אם ארווין היה השם

שאמא ואבא בחרו לי ואהבו אותו, למה אני חייב להחליפו לאהרן? אצל היהודים לא מורידים שם, אלא מוסיפים שם, למשל אחרי מחלה קשה או סכנה. באותן שנים ההמרה הייתה כורח לאומי. לא לקחו בחשבון שבכריתת השם הישן אתה כורת חלק מפנימיותך".

עברות שמות נדיר למדי בקרב עולי שנות ה-90, ורבים מהם שומרים על שמם המקורי.

(מתוך: ויקיפדיה)